

Садовник О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнес-економіки та підприємництва
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
м. Київ, Україна
e-mail: sadovnyk@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0865-1161

РОЗВИТОК ЕКОСИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Sadovnyk Oleksandr

PhD candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Department of Business Economics and Entrepreneurship
KNEU named after Vadym Hetman
Peremohy avenue, 54/1, Kyiv, Ukraine
e-mail: sadovnyk@kneu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0865-1161

DEVELOPMENT OF THE ECOSYSTEM OF INNOVATIVE AGRIBUSINESS ENTREPRENEURSHIP IN TURBULENT CONDITIONS

Анотація. У статті описано напрями розвитку агропромислового сектору України в поствоєнний період, які забезпечать відродження агробізнесу, підвищать його конкурентоспроможність та дозволять розширити світові ринки аграрної продукції. Наведені заходи мають стати основою для подальшого розвитку екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу і носять синергійний ефект: відродження агропромислового сектору має спонукати розвиток екосистеми і навпаки, розвиток екосистеми пришвидшить впровадження прогресивних технологій в агробізнесі. Тому метою статті є визначення основних напрямів розвитку екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу в умовах турбулентності, зумовлених наслідками воєнної агресії росії проти України, які мають стати визначальними у відродженні і поверненні агробізнесу України на світові ринки агропромислової продукції. Для кращого розуміння запропонованих заходів в публікації було детально розглянуто такі терміни, як «агробізнес», «екосистема інноваційного підприємництва», «турбулентність». Проведено аналіз втрат для економіки України та аграрного сектору зокрема, які відбулися з початку повномасштабного вторгнення росії. Пропозиції щодо розвитку екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу, наведені в дослідженні, мають відмінності від подібних пропозиції, які зустрічаються в науковій літературі. Це зумовлено тим, що запропоновані заходи мають реалізовуватися не через розвиток окремих складових екосистеми, як пропонують інші дослідники, а через взаємодію з розвитком агробізнесу в цілому. Ми вбачаємо, що лише така взаємодія може бути запорукою розвитку екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу та відбудови території України. Так, за нашими дослідженнями, можна очікувати, що розвиток екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу пройде в умовах турбулентності за такими основними напрямками як економічна трансформація АПК та розвиток аграрної інфраструктури. У публікації пропонується реалізувати напрями через 14 масштабних проєктів, для яких наведено потребу у фінансуванні та прораховані очікувані результати. В подальших публікаціях буде проведено коригування напрямів і проєктів, оскільки їх реалізація відбуватиметься в умовах турбулентності, а російсько-українська війна триває.

Ключові слова: розвиток, екосистема інноваційного підприємництва, агробізнес, сільське господарство, турбулентність, напрями відновлення агробізнесу.

Abstract. The article describes the directions of development of the agro-industrial sector of Ukraine in the post-war period, which will ensure the revival of agribusiness, increase its competitiveness and allow expanding the world market of agricultural products. These measures should become the basis for the further development of the ecosystem of innovative agribusiness entrepreneurship and have a synergistic effect: the revival of the agro-industrial sector should encourage the development of the ecosystem and vice versa, the development of the ecosystem will accelerate the introduction of advanced technologies in agribusiness. Therefore, the purpose of the article is to determine the main directions of the development of the ecosystem of innovative agribusiness entrepreneurship in the conditions of turbulence caused by the consequences of Russia's military aggression against Ukraine, which should become decisive in the revival and return of Ukrainian agribusiness to the world markets of agro-industrial products. For a better understanding of the proposed measures, such terms as "agribusiness", "ecosystem of innovative entrepreneurship", "turbulence" were considered in detail in the publication. In addition, an analysis of losses for the economy of Ukraine and the agricultural sector in particular, which occurred since the beginning of the full-scale invasion of Russia, was carried out. Proposals for the development of the ecosystem of innovative agribusiness entrepreneurship presented in the study differ from similar proposals found in the scientific literature. This is due to the fact that the proposed measures should be implemented not through the development of individual components of the ecosystem, as suggested by other researchers, but through interaction with the development of agribusiness as a whole. We see that only such interaction can be the key to the development of the ecosystem of innovative agribusiness entrepreneurship and the reconstruction of the territory of Ukraine. Thus, according to our research, it can be expected that the development of the ecosystem of innovative agribusiness entrepreneurship will take place in turbulent conditions in such main directions as the economic transformation of the agro-industrial complex and the development of agrarian infrastructure. The publication proposes to implement directions through 14 large-scale projects, for which the need for financing is given and the expected results are calculated. In future publications, directions and projects will be adjusted, as their implementation will take place in turbulent conditions, and the war with Russia is still ongoing.

Key words: development, ecosystem of innovative entrepreneurship, agribusiness, agriculture, turbulence, directions of agribusiness recovery.

JEL Classification: E20, M21, O13, Q13, Q18

Постановка проблеми. На початку 2022 р. значна кількість науковців аграрної сфери та розвитку економіки України прогнозували на наступні 5–7 років істотне зростання валового виробництва продукції рослинництва, зокрема зерно-олійних та дещо менше розростання по окремих напрямках виробництва продукції тваринництва. Їх прогнози мали вагоме економіко-статистичне підґрунтя: агробізнес в Україні розвивався динамічно, ринок землі в багатьох регіонах став каталізатором додаткових інвестицій в техніку та технології виробництва аграрної продукції, ефективно запрацювала екосистема інноваційного підприємництва в середньому та великотоварному виробництві. При цьому дрібні виробники агропродукції, зокрема фермерські господарства, чітко визначили спеціалізацію і продовжували розвивати ринок нішової продукції, садівництва, ягідництва, розвивався зелений туризм. Існуюча інфраструктура аграрного ринку задовольняла агровиробників ефективністю логістики та каналів реалізації. Усе більше виробників виходили на зовнішні ринки, їх продукції відповідала потребам споживачів, а сільське господарство стало базовим сектором економіки в Україні (частка сільського господарства у загальному обсязі валової до-

даної вартості всіх галузей економіки склала понад 10 %, щорічне зростання становило 5–6 %, частка від валютних надходжень сягнула близько 41 % [1], розмір інвестицій в основний капітал лише за перше півріччя 2021 р. становив майже 28,2 млрд грн, у сільському, лісовому і рибному господарствах працювало 2,7–2,9 млн осіб, або 17 %, усього зайнятого населення [2]). Проте після повномасштабного вторгнення росії в Україну в лютому 2022 р. стало очевидно, що ці прогнози переносяться на невизначений термін і можуть бути реалізовані лише за умови відновлення виробничих потужностей виробництва агропромислової продукції та інфраструктури аграрного ринку. При цьому найкращим поштовхом може стати швидкий розвиток екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу, який вочевидь буде відбуватися в умовах турбулентності.

Аналіз досліджень і публікацій. Враховуючи сутність та мету публікації встановлено, що значний внесок у дослідження проблем розвитку екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу та умов їх функціонування зробили такі вчені, як:

- дослідження основ розвитку агробізнесу: Дж. Х. Девіс, В. Андрійчук, С. Дем'яненко, М. Ільчук, О. Лайко, Г. Мостовий, І. Сіваченко, В. Збарський, Г. Андрусенко, А. Кісельов, Г. Корнієнко та інші;
- дослідження теоретичних, методичних та прикладних аспектів розвитку інновацій, в тому числі в аграрному секторі економіки: П. Друкер, Ф. Велтер, Д. Кехен, С. Картер, П. Саблук, Ю. Лупенко, В. Месель-Веселяк, І. Качалова, Н. Сіренко, І. Гришова та інші;
- дослідження проблем інноваційного підприємництва в агробізнесі: М. Малік, О. Шпикуляк, М. Дем'яненко, М. Бабієнко, Л. Забуранна, П. Музика та інші;
- тлумачення і розвитку дефініції «екосистема інноваційного підприємництва»: П. Ванг, А. Брамвелл, У. Вуорі, К. Сейбл, Л. Федулова, Н. Ситник, Г. Лановська, Н. Якушева та інші;
- узагальнення та розвитку поняття «турбулентність»: А. Грінспен, Ф. Котлер, Дж. А. Касліоне, Д. Крисанов, О. Варченко, В. Онищенко, С. Шкарлет, М. Дубина, В. Баранова, О. Мостіпака, В. Гросул, О. Жилякова та інші.

Методика дослідження. У процесі дослідження була використана сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: узагальнення та порівняння — для встановлення спільних та відмінних рис, оцінки думки інших науковців при вивченні понять «агробізнес», «екосистема інноваційного підприємництва» та «турбулентність»; монографічний — для вивчення окремих процесів та виявлення причинно-наслідкових зв'язків; графічний — для подання (узагальнення) матеріалу в схематичному вигляді.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Швидке переформатування функціонування агробізнесу після перемоги України над росією та відновлення виробничих потужностей агросектору буде одним з головних завдань відродження економіки країни. Переважна більшість праць вітчизняних науковців щодо розвитку агробізнесу та інноваційного підприємництва розглядалися як перманентна складова розвитку економічних відносин в Україні, яка підпорядкована світовим законам розвитку економіки в умовах глобалізації. Ніхто до 2022 р. не розглядав розвиток даного сектору в новітньому поствоєнному періоді, коли економіки змушена відновлюватися швидкими темпами і визначальними будуть інноваційні підходи вирішення нагальних питань, зокрема,

запровадження адаптивної екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу в умовах невизначеності та турбулентності.

Метою статті є визначення основних напрямів розвитку екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу в умовах турбулентності, зумовлених наслідками воєнної агресії росії проти України, які мають стати визначальними у відродженні та поверненні агробізнесу України на світові ринки агропромислової продукції.

Виклад основного матеріалу. У Великій українській енциклопедії агробізнес або аграрний бізнес трактується як сектор ринкової економіки, що охоплює виробництво, переробку, розподіл, зберігання та доставку до споживача сільськогосподарської продукції [3]. Разом з цим зазначено, що агробізнес, як сфера підприємництва, має чотири складники та 2 підкомплекси, які відображено на рис. 1.

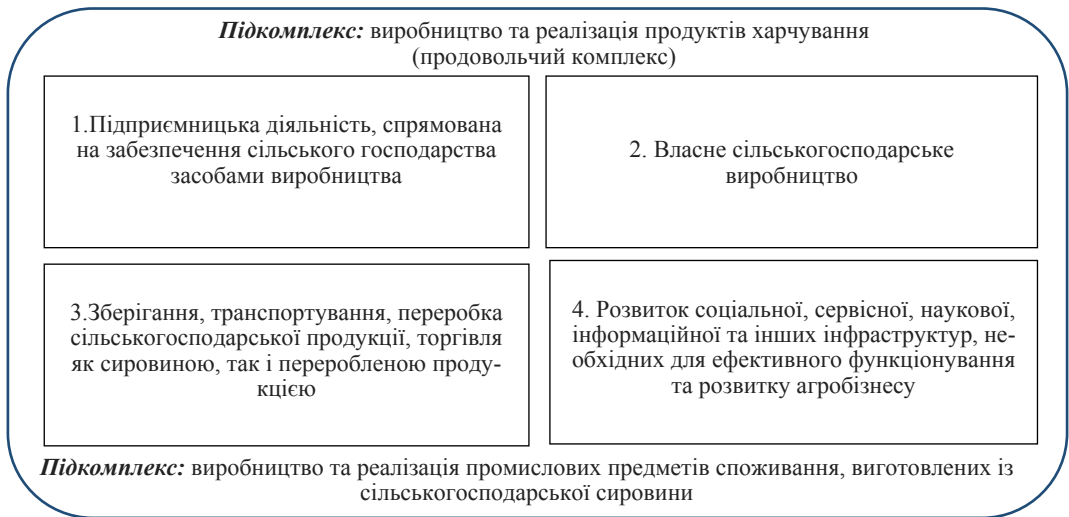

Рис. 1. Складники та підкомплекси агробізнесу України

Джерело: Розроблено автором на основі [3].

Фактично агробізнес посилює функції агропромислового комплексу проте має вектор дещо інших економічних відносин, які направлені здебільшого не на виробництво сільськогосподарської продукції, а на реалізацію продукції та маркетинг. При цьому в агробізнесі посилюється інноваційна складова, яка може характеризуватися через етимологічний, соціальний, статистичний, функціональний, комерційний, процесний підходи чи за конкурентною перевагою.

Ми ж у подальшому розглядатимемо інновацію в агробізнесі як нагромадження нових знань матеріалізованих у:

- високоефективних ощадливих технологіях, технологічних елементах;
- нових сортах і гібридах рослин, породах та породних групах тварин;
- основних та оборотних засобах (машинах, знарядді праці, добривах, засобах захисту рослин та тварин);
- нових прогресивних формах організації виробництва і праці, нових видах послуг, які створені у науково-дослідних установах, визнаних доцільними для за-

стосування у практиці та які забезпечують підвищення економіко-соціальної ефективності, підвищення конкурентоспроможності підприємств агробізнесу [4].

Слід зазначити, що багато науковців до інноваційних підприємств здебільшого відносить інноваційні центри, технопарки, науково-дослідницькі формування, технополіси, інноваційні бізнес-інкубатори, що мають займатися розробкою, виробництвом і реалізацією інноваційних продуктів. Для діяльності таких підприємств і розвитку інноваційного підприємництва в Україні сформоване та функціонує правове поле, зокрема закони України «Про інноваційну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», інші нормативно-правові акти, які юридично регулюють ці процеси. Інші науковці зазначають, що впровадження інновацій в виробничу діяльність, як одного з головних факторів підвищення рівня конкурентоспроможності аграрного підприємства, не здійснюється системно [5].

У ході досліджень О. Шебаніна і Ю. Кормишкін визначили низку особливостей інноваційного розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки, які сформувались в довоєнний період та які варто наголосити:

1) інноваційна і сільськогосподарська діяльності мають високі рівні невизначеності, створюють передумови як для отримання надприбутків у галузі в разі успішно здійснених інноваційних процесів, так і для високого рівня ризику втрати ресурсів, якщо реалізація інноваційної ініціативи не забезпечує досягнення мети;

2) досить часто спостерігається низька інноваційна сприйнятливість у працівників аграрних підприємств, оскільки упровадження інноваційних технологій в управління забезпечує прозорість і підконтрольність більшості етапів бізнес-процесів (що є досить важливо з позицій підвищення конкурентоспроможності підприємства на ринку);

3) спостерігається відсутній системний підхід у застосуванні інноваційних рішень (низький ефект від їх впровадження може бути зумовлений відсутністю необхідних навиків у роботі за новими алгоритмами та нездатністю вірно інтегрувати результати);

4) агрохолдинги впроваджують сучасні технології переважно за рахунок інвестицій у власні розробки, а не купуючи готові розробки вітчизняного виробництва [6].

Ми погоджуємось з думкою Л. Вовк і С. Пузирьова, що розвиток інноваційного підприємництва в сільському господарстві неможливий без врахування таких особливостей сільськогосподарської сфери як:

- чутливість (здатність передбачати проблеми та шляхи їх подолання, а також приймати стратегічні рішення, пристосовуючись до кліматичних умов);
- експериментування (рівень об'єктивності оцінки нових ідей);
- внутрішня комунікабельність (здатність розповсюджувати релевантну інформацію);
- ризикованість (здатність інвестувати інноваційні процеси, навіть в умовах невизначеності, з метою удосконалення діяльності);
- контрольованість процесів, які продовжуються змінами й інноваціями [7].

З розвитком економічних відносин і техніко-технологічних компонентів агробізнесу в Україні зазначені особливості інноваційного підприємства трансформували інфраструктуру аграрного ринку й інноваційне підприємництво в екоси-

стему інноваційного підприємництва агробізнесу. Якщо розглянути тернім «інноваційна екосистема», то, наприклад, Л. Федулова подає її як сукупність організаційних, структурних і функціональних компонентів (інституцій) та їх взаємовідносин, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, що визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови інноваційного процесу і забезпечують розвиток інноваційної діяльності як на рівні підприємства, так і на рівні регіону та країни в цілому за принципами самоорганізації [8] (в окремих працях вона вводить ще поняття «регіональна інноваційна екосистема» [9]). В той же час Г. Лановська акцентує увагу на тому, що інноваційна екосистема є синергією держави, підприємництва, досліджень з використанням організації, нормативного, навчального, методичного та фінансового ресурсу, а також впроваджує механізм передачі знання для перетворення інноваційних виробів на інноваційний продукт [10]. В дослідженнях Н. Якушева доповнює, що екосистема інноваційного підприємництва є середовищем розвитку та взаємодії інноваційних підприємств, що мають різноманітні організаційні форми, зокрема малі підприємства, стартові компанії, корпорації, НАН України, університети, венчурні фонди, технопарки, інноваційні парки, бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори, державні і недержавні інституції, громадських організацій тощо [11].

Узагальнюючи зазначене, слід відзначити, що екосистема інноваційного підприємництва агробізнесу за останні десятиліття трансформувалась у досить потужну систему (модель) взаємодії між підприємствами агробізнесу, споживачами сільськогосподарської продукції та відповідними спеціалізованими організаціями підтримки та обслуговування підприємств агропромислового напрямку (рис. 2).

Рис. 2. Екосистема інноваційного підприємництва агробізнесу України на початок 2022 р.

Джерело: Розроблено автором на основі [12] та узагальнено з інших джерел.

Наведена система інноваційного підприємництва агробізнесу в Україні створила передумови для подальшого розвитку підприємств агробізнесу, дозволила конкурувати вітчизняній продукції на світових ринках, а також істотно наростити в перспективі (до 2030 р.) виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки. Проте військова турбулентність в лютому 2022 р. не дозволила реалізувати ці плани. Стало очевидним, що Україні доведеться відбудовувати економіку, і навіть сільське господарство, ще багато років в умовах невизначеності та турбулентності.

Що з таке «турбулентність»? Переглядаючи ретроспективу розвитку терміну, наголосимо, що перша згадування в економічних науках турбулентності виявлено у праці американського економіста, голови Федеральної резервної системи США 1987–2006 рр., А. Грінспена «The Age of Turbulence» [13], в якій він описав нестабільність політичної та економічної ситуацій кінця 1980-х — початку 1990-х років, використовуючи цей термін. Майже відразу Ф. Котлер та Дж. А. Касліоне розвинули поняття турбулентності та трактували його у розрізі ринку, адаптуючи ознаки даного явища до опису ринкових тенденцій та різноманітних ситуацій. Вони зазначили, що «визначальними рисами турбулентності є агресивність, непередбачуваність, хаотичність» [14], тобто фактично повернулись до поняття турбулентності у первинному латинському трактуванні. З подальшим розвитком економічної науки іноземні та вітчизняні науковці розвинули це поняття у розрізі систем, процесів, виявили інші спільні ознаки групування.

Так, Д. Крисанов і О. Варченко термін «турбулентність» подають так: «це завжди сукупність процесів, які починають впливати на систему, і за своєю природою це такі процеси, умови перебігу яких важко передбачити» [15]. Словник QFinance описує турбулентність як непередбачувані та швидкі зміни у внутрішньому або зовнішньому середовищі організації, а також в економіці в цілому, які впливають на ефективність ведення бізнесу та її продуктивність. Аналізуючи інші дослідження щодо турбулентності, можемо констатувати, що турбулентність економіки слугує каталізатором змін у підприємствах агробізнесу, визначає їх векторність та динаміку. Залежно від реакції на турбулентність, управлінські навички та фінансові можливості підприємства агробізнесу потрапляють в зону розвитку або зону дискомфорту. Проте є випадки, за яких підприємства не відчувають впливу турбулентності та продовжують працювати в межах затвердженої стратегії [2].

Агресія росії проти України засвідчує, що в розробці планів відтворення та розвитку підприємств агробізнесу та всього агропромислового комплексу в цілому ми не уникнемо турбулентності, адже не відомо коли ця війна закінчиться, які будуть її кінцеві наслідки, чи повернуться населення на свої попередні місця проживання та роботи, як реагуватимуть інвестори на стан економіки України. Також є низка інших запитань, які лишаються відкритими і які будуть формувати турбулентні потоки.

Тому потрібно вже зараз розробляти чітку програму відродження екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу в умовах турбулентності і при цьому пам'ятати, що вже на сьогодні:

- пошкоджено значну кількість земель сільськогосподарського призначення, зокрема втрати доступних посівних площ становлять понад 25 %, зрошуваних земель — понад 70 %, ягідників — близько 25 %, садів — 20 %;

- потенційно очікується втрата до 30 % поголів'я тварин;
- істотних руйнувань зазнали об'єкти інфраструктури: сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної та переробної промисловості, які займалися переробкою сільськогосподарської продукції;
- відбулося зростання вартості виробництва продукції внаслідок зростання цін на добриво, паливо та насіння;
- блокування морських портів призвело до значного скорочення експорту, агротрейдерам в терміновому порядку довелося шукати нові канали реалізації;
- прямі втрати активів в галузі можуть скласти більш ніж 6,5 млрд \$;
- існує реальна загроза банкрутства багатьох підприємств агробізнесу [16]

(через підвищення цін на ресурси та проблеми з реалізацією продукції, оскільки відбулося зниження цін на аграрну продукцію в Україні).

Повернути втрачені позиції буде доволі складно, хоча реалістично. Таке відтворення агробізнесу вже демонстрував двічі за останні десять років: у 2015 р. після анексії Криму та частини Луганської та Донецької областей, а також у 2021 р., коли через вплив пандемії covid-19 в Україні економіка зазнала значних втрат. Додатково зазначимо, що перед війною реальний приріст зведеного індексу виробництва товарів і послуг та приріст ВВП у сільському господарстві був одним з найвищих серед всіх галузей України [17].

Розробляючи програму відтворення, також слід враховувати купівельну спроможність населення України, яку можна проаналізувати через Індекс доступності продовольства (ІДП: розраховується як відношення середньої заробітної плати до ціни кошика продуктів харчування). Так, у січні 2022 р. ІДП становив 12,4, тобто людина з середньою заробітною платою могла закупити кількість продуктових кошиків еквівалентну запасу на 12,4 місяців. А вже станом на кінець червня 2022 р., ІДП знизився до 6,5, що на 47,6 % нижче від довоєнного значення. Тому можна зробити висновок, що людина із середнім доходом на кінець червня могла купити майже на 48 % менше їжі порівняно з рівнем до вторгнення [18]. Ці дані відображають низьку внутрішню купівельну спроможність, а отже, заходи з відновлення мають носити більш зовнішньоекономічний вектор розвитку.

За нашими дослідженнями можна очікувати, що розвиток екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу пройде в умовах турбулентності за основними двома напрямками: 1) економічна трансформація АПК; 2) розвиток аграрної інфраструктури. Під час реалізації цих напрямів доцільно вирішити наступні проекти, які мають реалізуватися через інноваційне підприємництво та забезпечити (враховуючи ситуацію станом на 01.01.2023):

- забезпечення оперативного відновлення АПК, зокрема зруйнована іригаційна інфраструктура, техніка та сільськогосподарське обладнання, сховища, портова інфраструктура, теплиці, тваринництво, переробні підприємства (орієнтовна потреба у фінансуванні 195 млрд грн; ефект: валютна виручка від галузі АПК — 27,7 млрд дол., очікується відновлення 150 тис. втрачених робочих місць);
- повернення сільськогосподарських земель в обіг шляхом розмінування та проведення необхідних агротехнічних заходів (орієнтовна потреба у фінансуванні 84 млрд грн; очікування — 30 млрд грн щорічно економічного ефекту від виробничого використання таких земель);

- картографування території та закінчення внесення геопросторових даних (орієнтовна потреба у фінансуванні 3,3 млрд грн; очікування — зростання ВВП до 1 % на рік);
- розвиток меліоративних систем, що дозволить відновити зруйновану систему меліорації, збільшити виробництво зернових та овочевих культур, підвищити зайнятість населення (орієнтовна потреба у фінансуванні 120 млрд грн., очікуване зростання EBITDA до 500 дол./га);
- зростання плодоовочівництва, зокрема закладання нових ягідників та садів на площі близько 280 тис. га, що дозволить відновити втрачені сади та ягідники, забезпечить до 100 тис. робочих місць (орієнтовна потреба у фінансуванні 210 млрд грн, очікувана виручка від моменту плодоношення — 5,6 млрд. дол. на рік);
- розвиток насінництва: будівництво заводів з виготовлення гібридного насіння загальною потужністю 4 млн посівних одиниць (орієнтовна потреба у фінансуванні 10,5 млрд грн; заміщення частини імпорту насіння зернових в еквіваленті до 370 млн дол.);
- відновлення м'ясо-молочної незалежності через будівництво нових сучасних високотехнологічних комплексів з молочного та м'ясного скотарства, відгодівлі птиці (орієнтовна потреба у фінансуванні 230 млрд грн, очікуване покращення платіжного балансу — на 2,7 млрд дол.; ефект доданої вартості в розрахунку на 1 працюючого — плюс 12 %);
- стимулювання та розвиток переробки, зокрема виробництво таких продуктів поглибленої переробки як клітковина, лецитин, крохмаль, спеціальні жири, протеїновий концентрат тощо (орієнтовна потреба у фінансуванні 474 млрд грн, очікується збільшення на 40 % експортної виручки до умовної тонни проданої сировини);
- біоенергетичну незалежність, що дозволить покращити платіжний та енергетичний баланс через будівництво близько 300 комплексів із переробки органічних відходів та силосу у біогаз (орієнтовна потреба у фінансуванні 108 млрд грн, очікуване виробництво — до 2 млрд куб. м біогазу);
- забезпечення переходу агропромислового сектору за напрямом «зеленого зростання» шляхом зниження нестабільності сільськогосподарського виробництва через зміну клімату, додаткових інвестиційних ресурсів для фермерів та підтримки/розширення доступу до ринку із посиленими екологічними вимогами (орієнтовна потреба у фінансуванні 167 млрд грн; зростання точного та органічного землеробства до 40 % за наступні 5–7 років);
- будівництво портів і транскордонних терміналів на заході та південному заході України, зокрема перевалочних потужностей з ємністю одночасного зберігання не менше від 1 млн т, транскордонних терміналів з потужністю 4 млн т зернових та не менше від 1 млн т олії на рік (орієнтовна потреба у фінансуванні 7,3 млрд грн, очікуване збільшення потенціалу експорту приблизно становитиме 12 млн т продукції переробки, 4 млн т зернових, 1 млн т олії; валютна виручка очікувано зросте на 6,2 млрд дол. на рік);
- розвиток річкового експорту сільськогосподарської продукції, шляхом модернізації портової інфраструктури, зокрема будівництва терміналів потужністю одночасного зберігання не менше 1 млн т; розвиток власного торговельного флоту шляхом придбання, довгострокового фрахту або кредитування будівництва не менше 100 суден (орієнтовна потреба у фінансуванні 8 млрд грн,

очікуване збільшення потенціалу експорту становитиме 12 млн т; валютна виручка — 18 млрд дол. на рік);

- забезпечення комплексного планування просторового розвитку та використання земель на території громад шляхом створення комплексних планів 1469 громад (орієнтовна потреба у фінансуванні 5,4 млрд грн; зростання бюджету кожної громади до 1 млн грн щорічно, економія коштів до 30 % на потреби планування);

- сприяння впровадження ключових реформ в рамках Угоди про асоціацію, Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС через прийняття ряду законів та імплементацію міжнародних стандартів до законодавства України (орієнтовна потреба у фінансуванні 120 млрд грн; економічний ефект буде досягнуто за рахунок створення безперешкодного руху агропродовольчих товарів між Україною та ЄС, збільшення довіри до системи українського контролю з боку країн донорів)[1].

Висновки. Розвиток екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу в Україні може носити синергійний ефект лише за умови повноцінної відбудови підприємств агробізнесу в пост воєнний період. При цьому слід розуміти, що сьогодні екосистема інноваційного підприємництва функціонує, але її окремі складові, їх стратегія функціонування, є застарілими і в багатьох випадках не відповідають вимогам сучасності та не витримують турбулентні потоки.

Перед Україною стоїть важке завдання відбудови нашої країни, її галузей, домівок, інфраструктури. З'являтимуться іноземні інвестиції, будуть реалізовані цікаві проекти, які включатимуть високотехнологічні енергоефективні технології. Тому для розвитку екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу цей час може стати епохою розквіту або відкинути її на декілька десятиліть технологічного розвитку. Усе буде залежати від активного руху суб'єктів зазначеної екосистеми, їх креативності та вміння працювати ефективно на всіх рівнях локації (місцеву, регіональну, національну, глобальну). Не менш важливим для екосистеми буде вміння активізувати в єдине ціле її складові, поєднати інтереси представників екосистеми з інтересами підприємств агробізнесу з швидкого відтворення виробничого потенціалу та впровадження високотехнологічних енергозберігаючих технологій при виробництві сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки.

Запропоновані напрями відродження агробізнесу є бажаними та важливими для відродження економіки. Проте враховуючи, що війна з росією ще триває наведений план заходів буде змінюватися. Враховуючи зазначене, в наступних публікація буде продовжено питання розвитку екосистеми інноваційного підприємництва агробізнесу в Україні з врахуванням тих реалій, які відбулися з моменту публікації цього дослідження до настання нашої перемоги.

Література

1. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика». Національна рада з відновлення України від наслідків війни. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>
2. Садовник О.В. Природа турбулентності та її вплив на агробізнес /О.В. Садовник/ Економіка підприємства: теорія і практика [Електронний ресурс]: зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. — К.: КНЕУ, 2022. С. 234-237.

3. Велика Українська енциклопедія — Режим доступу до ресурсу: <https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81>
4. Уніят Л.М. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку підприємства агропромислового бізнесу в конкурентному середовищі: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 586 с.
5. Скрипник В.В. Інноваційний розвиток аграрних підприємств України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Економічний вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут". 2021. № 20. С. 19–24.
6. Шебаніна О. В., Кормишкін Ю. А. Сучасна парадигма інноваційного розвитку аграрного підприємства. Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2019. — Вип. 3. С. 4–10 | DOI: 10.31521/2313-092X/2019-3(103)
7. Вовк Л. В., Пузирьов С. О. Інноваційне підприємництво в сільському господарстві як організаційно-економічна система його стратегічного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 20. С. 43–46.
8. Федулова Л. І. Інноваційні екосистеми: сутність та методологічні засади формування / Л. І. Федулова, О. С. Марченко. // Економічна теорія та право. №2 (21). — 2015. — С. 21–33.
9. Федулова Л. І. Концептуальні засади формування інноваційної екосистеми регіону / Л. І. Федулова. // Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища. Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал №4'2015[59]. — 2015. — С. 153–158.
10. Лановська Г. І. Інноваційна екосистема: сутність та принципи / Г. І. Лановська. // Економіка і суспільство. Економіка та управління підприємствами. Мукачівський державний університет. Випуск №11. — 2017. — С. 257–262.
11. Якушева Н. В. Реінжиніринг екосистеми інноваційного підприємництва в умовах війни [Електронний ресурс] / Н. В. Якушева // Економіка підприємства: теорія та практика. — 2022. — Режим доступу до ресурсу: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u375/22-5752_bez_isbn_2.pdf.
12. Осецький В. Л., Катигрובה О. В. Інноваційна інфраструктура аграрного ринку в умовах інституційних змін. Інвестиції: практика та досвід. 2012. № 6. С. 4–7.
13. Alan Greenspan. The Age of Turbulence: Adventures in a New World. — New York: Penguin, 2007.
14. Котлер Ф., Касліоне Дж.А. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності. Київ: Хімджест, ПЛАСКЕ, 2009. 208 с.
15. Крисанов Д.Ф., Варченко О.М. Аграрно-економічні системи в умовах посилення екзогенної та ендогенної турбулентності. Економіка та управління АПК. 2020. № 4. С. 7–21 — Режим доступу до ресурсу: http://econommeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/krysanov_d_varchenko_o.pdf
16. Нова аграрна політика. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/Dep-APK-2022/Prezentatsia.pdf>
17. Огляд економічної активності (підсумки 2021 року). — Режим доступу до ресурсу: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=010de307-2345-4162-b5e5-1dd8b2f81d10&tag=OgliadEkonomichnoiAktivnosti>
18. Огляд продовольчої безпеки та політики в Україні. — Режим доступу до ресурсу: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Food_security_and_policy_review_issue%204_ukrainian.pdf

References

1. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Nova ahrarna polityka». Natsionalna rada z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny. — Rezhym dostupu

- do resursu: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>
2. Sadovnyk O.V. Pryroda turbulentnosti ta yii vplyv na ahrobiznes /O.V. Sadovnyk/ *Ekonomika pidpriemstva: teoriia i praktyka* [Elektronnyi resurs]: zb. materialiv IKh Mizhnar. nauk.-prakt. konf. — K.: KNEU, 2022. S.234-237
 3. Velyka Ukrainka entsyklopediia — Rezhym dostupu do resursu: <https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%81>
 4. Uniat L.M. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva ahropromysloвого biznesu v konkurentnomu seredovyschi: monografiia. Ternopil: TNEU, 2019. 586 s.
 5. Skrypnyk V.V. Innovatsiinyi rozvytok ahrarykh pidpriemstv Ukrainy: suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku. *Ekonomichniy visnyk NTUU "Kyivskiy politekhnichnyi instytut"*. 2021. № 20. S. 19–24
 6. Shebanina O. V., Kormyshkin Yu. A. Suchasna paradyhma innovatsiinoho rozvytku ahrarynogo pidpriemnytstva. *Visnyk ahrarynogo nauky Prychornomia*. — 2019. — Vyp. 3. S. 4–10 | DOI: 10.31521/2313-092X/2019-3(103)
 7. Vovk L. V., Puzyrov S. O. Innovatsiine pidpriemnytstvo v silskomu hospodarstvi yak orhanizatsiino-ekonomichna systema yoho stratehichnogo rozvytku. *Investysii: praktyka ta dosvid*. 2016. № 20. S. 43-46.
 8. Fedulova L. I. Innovatsiini ekosystemy: sutnist ta metodolohichni zasady formuvannia / L. I. Fedulova, O. S. Marchenko. // *Ekonomichna teoriia ta pravo*. №2 (21). — 2015. — S. 21–33.
 9. Fedulova L. I. Kontseptualni zasady formuvannia innovatsiinoi ekosystemy rehionu / L. I. Fedulova. // *Ekonomika pryrodokorystuvannia ta ekolohizatsiia navkolyshnogo seredovyscha*. Innovatsiina ekonomika. Naukovo-vyrobnychy zhurnal №42015[59]. — 2015. — S. 153–158.
 10. Lanovska H. I. Innovatsiina ekosystema: sutnist ta pryntsyipy / H. I. Lanovska. // *Ekonomika i suspilstvo*. *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. Mukachivskiy derzhavnyi universytet. Vypusk №11. — 2017. — S. 257–262.
 11. Iakusheva N. V. Reinzhyrnykh ekosystemy innovatsiinoho pidpriemnytstva v umovakh viiny [Elektronnyi resurs] / N. V. Yakusheva // *Ekonomika pidpriemstva: teoriia ta praktyka*. — 2022. — Rezhym dostupu do resursu: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u375/22-5752_bez_isbn_2.pdf.
 12. Osetskiy V. L., Katyhrobova O. V. Innovatsiina infrastruktura ahrarynogo rynku v umovakh instytutsiinykh zmin. *Investysii: praktyka ta dosvid*. 2012. № 6. S. 4-7.
 13. Alan Greenspan. *The Age of Turbulence: Adventures in a New World*. — New York: Penguin, 2007.
 14. Kotler F., Kaslione Dzh.A. Khaotyka: upravlinnia ta marketynh v epokhu turbulentnosti. Kyiv: Khimdzhest, PLASKE, 2009. 208 s.
 15. Krysanov D.F., Varchenko O.M. Ahraryno-ekonomichni systemy v umovakh posylennia ekzohennoi ta endohennoi turbulentnosti. *Ekonomika ta upravlinnia APK*. 2020. № 4. S. 7-21 — Rezhym dostupu do resursu: http://econommeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/krysanov_d_varchenko_o.pdf
 16. Nova ahraryna polityka. — Rezhym dostupu do resursu: <https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/Dep-APK-2022/Prezentatsia.pdf>
 17. Ohliad ekonomichnoi aktyvnosti (pidsumky 2021 roku). — Rezhym dostupu do resursu: <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=010de307-2345-4162-b5e5-1dd8b2f81d10&tag=OgliadEkonomichnoiAktivnosti>
 18. Ohliad prodovolchoi bezpeky ta polityky v Ukraini. — Rezhym dostupu do resursu: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Food_security_and_policy_review_issue%204_ukrainian.pdf